

הציונות שואפת להקים מקלט בטוח במשפט פומבי לעם ישראל בארץ-ישראל.
(תכנית בזה)

השתקפות אירועי השואה בשנים 1939-1942 בעתון "העולם"

אמיר הורקין

"העולם" שנחשב, בזכותו, כאחד העתונים הרציניים והשקולים ביותר ברוסיה... כעבור שנה וחצי פרצה מלחמת העולם הראשונה. "העולם" הועבר בין כך לאודסה.¹

לאחר מכן הועבר "העולם" ללונדון ועריכתו נמסרה לידי אברהם אידלסון, ובגילגולו הבא הועבר לברלין. החל מינואר 1922 יצא העתון בעיר זו, בתבנית גדולה. העריכה נמסרה לידי ד"ר שלום פרלמן, חיים גרינברג ומשה קליינמן והשתתפו בו באופן קבוע גם נחום סוקולוב וח.ג. ביאליק. העתון הוגדל ויוחד בו מדור לדברי-עיון ומחשבה, לענייני מדע, לספרות יפה, לביקורת ולאמנות. עד מהרה נתגלעו חיכוכים פנימיים בין שלושת עורכי "העולם", שגרמו לשיבושים בהוצאתו לאור של העתון ולירידת יוקרתו בקרב העתונאים הציוניים.

"העולם", ביטאונה של ההסתדרות הציונית העולמית. החל להופיע בגרמניה בעיר קלן בעריכת נחום סוקולוב ב-1 בינואר 1907, כמהדורה עברית של ביטאון התנועה בגרמנית. הופעתו נמשכה, ברציפות, במקומות שונים ובעריכת עורכים שונים, למעט הפסקות קצרות שנבעו מקשיים אובייקטיביים, עד ל-28 בפברואר 1950. עתונאי "העולם" משה כהן, שתואר את שלבי התפתחותו ואת גילגוליו השונים של העתון טען כי

"העולם" נולד בשעה רעה. לא שיחק לו מזלו ולא זכה במקום קבוע אחד; הוא נתגלגל מארץ לארץ, מעורך לעורך, ועם כל גילגול קיבל פרצוף חדש, קלסתר פנים אחר. ודבר זה הזיק לא מעט להמשכו הטבעי הנורמלי. אחרי שנות קיום אחדות בקלן נתגלגל ובא "העולם" לוויילנה ובמקום סוקולוב בא כעורך אלתר דרויאנוב. דרויאנוב אצל מכבודו על

בצורה אחרת, מתאימה יותר לצרכי התנועה וההסתדרות הציונית בתנאים החדשים.

קליינמן עצמו לא ראה בדעיכתו הסופית של עתונו. הוא נפטר בשנת 1948.

מקורות המידע ומתודולוגיה

השתקפות האירועים, הידיעות והיחס לשואה ב"העולם" בשנים 1939-1942, כפי שהיא מובאת במסגרת מאמר זה, מתבססת בראש ובראשונה על רצף גיליונות "העולם" שהתפרסמו בין התאריכים 2 בנובמבר 1939 (הגיליון הראשון של שנת ת"ש) ו-3 בדצמבר 1942. בתקופה זו, המשתרעת על פני שלוש שנים ויותר, יצאו לאור כ-150 גיליונות של "העולם".

בדיסציפלינה העתונאית נהוג להבחין בין "ידיעה" לבין "חדשה". "ידיעה" המובאת בעתון יכולה להיות כל פיסת מידע על אודות אירועים שונים. "חדשה", לעומת זאת, הינה "ידיעה חדשה", כאשר הדגש הוא על החדש שבה. לכן ניתן לומר, כי ה"חדשה" חייבת להיות חדשה-אמיתית, ערכנית ומעוררת עניין ואילו ה"ידיעה" יכולה להיות בעלת כל אותן התכונות אך לא בהכרח חדשה.⁵

כיוון ש"העולם" היה שבווען, מדובר לגבי בידיעות ולא בחדשות. עם זאת צריך להבחין בין שני טיפוסים ידועים: "ידיעה ישירה" המתארת מצב, התרחשות, או אירוע מסויימים ו"ידיעה התייחסות" שתוגדר כידיעה המתארת התייחסותו של גוף, מוסד או אישיות ציבורית ל"ידיעה ישירה" כמוגדר לעיל. שימוש שכזה יעשה במהלך הניתוח במושג "תאריך ייחוס", שמן הראוי להבהירו. "תאריך ייחוס" מציין את תאריך התרחשותו של אירוע מסויים או את מועדו של מצב מסויים שאותו מתארת הידיעה. זאת, כדי להבדילו מתאריך הפרסום של אותה ידיעה.⁶ המונח "ידיעה" אמור גם לגבי רשימה, מאמר וכתבה.

ניתוח הידיעות ב"העולם" בשנת ת"ש (1939/40)

בשנה זו יצאו לאור 48 גיליונות של "העולם". גיליון בודד של "העולם" החזיק 16-20 עמודים (עד מרס 1940 20 עמודים ואחר כך 16) כאשר בכל עמוד נדפסו שני טורים. בתקופה הנדונה אותו בסך הכל 26 ידיעות שעסקו בשואת יהודי אירופה, מתוכן 22 "ידיעות ישירות" וארבע "ידיעות התייחסות". רוב הידיעות מוקמו בחלקו הפנימי של הגיליון.

רק בשלושה מקרים בלבד הופיעו ידיעות על השואה בעמוד 2 של השבווען. בשלושת המקרים היו הידיעות מהטיפוס של "ידיעות התייחסות" ומקורן באישים שהתייחסו ל"ידיעות ישירות" שדווח עליהן בשבוע הקודם. כך רשימותיהם של ד"ר מגנס "במלחמה נגד שלטון השטן", של א. הרטגלס "מקץ שנה" ושל אליהו דובקין "על חרבות יהדות פולין". היקף רוב הידיעות נע בין חצי טור לשלושה טורים.⁷ רוב הכותרות העידו רק ברמז על תוכן הידיעה: "מקץ שנה" או "שמעות מן הפרוטקטורט". היו גם כותרות המלמדות יותר: "חורבן קיבוצי היהודים באלוס ולותיר" או "שואת יהודי פולין".

במקצת הידיעות הופיעו משפטים שהתיימרו לחזק או להחליש את מהימנות הידיעה בעיני הקורא. "ממקורות שאין לפקפק באמיתותם",

לאור המצב שנוצר, היה ברור, כי "המערכת המשולשת" לא תוכל להמשיך בדרכה המשותפת. ואמנם, בנובמבר 1923 סלל לעצמו משה קליינמן את הדרך לעריכתו של "העולם" והפעם כעורך יחיד.

לאחר תקופת זמן קצרה יחסית בברלין, הועבר "העולם" פעם נוספת ללונדון. אחת מבעיותיו הקריטיות והמתמשכות היתה בעיית התקציב. בהקשר זה מוסיף מ. כהן:

גם חסותה הישירה של ההנהלה העליונה של התנועה הציונית לא עמדה לו ל"העולם" בשעת צרה ולא הביאה לו את הרווחה המקווה. המצוקה הכספית שבה היתה ההנהלה נתונה תמיד, הביאה כסדר תנודות רבות ומציקות במצבו של "העולם". פעמיים היה העתון ברשותה הגמורה של ההנהלה והיא שהיתה אחראית לתקציבו, פעמיים נעשתה רק שותף לתקציבו ופעמיים מסרה אותו לרשות היחיד של העורך והיא רק קצבה לו סכום מסויים לתמיכתו. בכל האופנים הללו נמצא "העולם" תמיד במצב כספי דחוק וגורלו היה תמיד תלוי באוויר. לא פעם גזרו עליו גזירות-סגירה, אלא ששידולים מיוחדים מצד אוהביו בעלי ההשפעה, היו מבטלים את הגזירה. כל זה השפיע לרעה, כמובן.²

בראשית שנות ה-30 עבר מרכז הכובד של הנהגת התנועה הציונית והניהול היומיומי של פעולות הסוכנות היהודית לחברי ההנהלה בירושלים. אי לכך הוחלט להעביר בשנת תרצ"ו-1936 גם את "העולם" לארץ ישראל. רבים התנגדו להעברה זו ובראשם נחום סוקולוב. אולם קליינמן האמין שאין מקום ל"העולם" חוץ מארץ ישראל ואין לו תקווה אלא במקום שבו פועלת ההנהלה הציונית. באפריל 1936 הופיע הגיליון הראשון של "העולם" בירושלים בצורה מוגדלת.

יחס מתנכר של ההנהלה הציונית כלפי משה קליינמן ו"העולם" גרמו בסופו של דבר להרעת מצבו של קליינמן בתור עורך ולידירת קרנו של העתון. כך למשל,

בעוד שהוצאתם לאור של חוברות, עלונים וכדומה פרסום אחרים באותה תקופה מומנה על ידי מוסדות הסוכנות ונומקה בטעמים כגון צרכי היישוב הדחופים, נדרשה מערכת "העולם" להתחייב לכסות חלק ניכר מהוצאות העתון, וכל אימת שהיה נדמה, כביכול, שההכנסות הללו אינן מספיקות, מיד היתה הסגירה תלויה מעל לראשו. ודקדודי עניות אלו היו נוהגים אפילו בימים שהארץ היתה נתוקה מעל העולם הגדול והקשים עם מגויי העתון היו בלתי נורמלים ובשום אופן לא היה אז מן המידה לדרוש קביעות בהכנסות העתון.³

יחס זה של ההנהגה הביא, בסופו של דבר, לכך ש"העולם" הפך להיות עתון, שזיקתו לעורכו היתה חזקה הרבה יותר מאשר לגוף שאותו אמור היה לייצג.

בראשית 1950 החליטה ההנהלה הציונית להפסיק את הופעת "העולם". ב-28 בפברואר 1950 הופיע הגיליון האחרון, כשבועמור הראשון מתנוססת "הודעת הפטירה" שלו, שנשאה את הכותרת: "גליון זה — הגליון האחרון של העולם כשבווען".

הודעת ההנהלה היתה לקונית וקצרה ונאמר בה: "בהתאם להחלטת המליאה של ההנהלה הציונית נפסקת בסוף חודש זה הוצאת 'העולם' בצורת שבווען... ההנהלה מבררת את אפשרות חידושו של 'העולם'".

שמקורן באישיות ציבורית ציונית, שהתייחסה ליריעות ישירות שדווח עליהן זה מכבר. כך רשימותיהם של יצחק גרינבוים שנשאה את הכותרת "נהיה ראויים לקורבנות הגולה", של א. הרטגלס שנשאה את הכותרת "ליום יהדות פולין", ושל עורך "העולם" משה קליינמן המתייחסת אף היא ליום יהדות פולין. רוב הידיעות נתפרסמו בהיקף של עד שני טורים. הרוב המכריע של הידיעות הוכתר בכותרות גדולות. רק בידיעה אחת הופיע משפט שמחליש את מהימנותה: "זה מזמן מתהלכות שמועות בוינה". מאידך, בחמש ידיעות הופיעו משפטים שהתיימרו לחזק, ככל הנראה, את מהימנותן של הידיעות. כך למשל המשפטים הבאים: "מאת סופרנו אי שם באירופה, אדם אחראי ומוסמך לדון בבעיות היהודים", או: "סופרו המיוחד של העתון השטוקהולמי החשוב... והמיוחד". לא ניתן לציין מקור ראשי ממנו נשאו מירב הידיעות. את המקור השכיח ביותר אפשר לכנות "הפובליציסט הציוני", היינו אישי ציבור ארץ ישראליים, שתרמו שמונה "ידיעות התייחסות": ו"ידיעה ישירה" אחת. כמו בשנת ת"ש, כך גם בתש"א הופיעו במספר לא מבוטל של הידיעות ביטויים כלליים שנועדו להביע ולהדגיש את חומרת מעשייהם של הנאצים ואת מצבם הקשה של היהודים. בין הביטויים ניתן למצוא שוב את המלים אסון, חורבן, שואה, השמדה וכליון. הביטויים התייחסו לפעולות נאציות, כגון מלקות, שוד, ניצול, שיעבוד, גירוש, הרס, נזק כלכלי והשפלה שכוונו כלפי היהודים בארצות הכיבוש. אף ידיעה שבה הופיע ביטוי מהביטויים הנ"ל, לא התייחסה להשמדה שיטתית או לשואה כפי שהן ידועות ומקובלות כיום.

בידיעה נדירה בתש"א אנו מוצאים ביקורת עצמית נוקבת לגבי יחסו של היישוב אל שואת יהדות אירופה. בגיליון האחרון לשנת תש"א סקר יצחק גרינבוים את המלחמה עד אז והתריס כלפי היישוב: "האמנם פקחות עינינו לראות את מיליוני אחינו העקודים ואת מאכלת המרצח והמענה מתורממת ונופלת ונתקעת בלבותיהם? האמנם פועם לבנו לקול צעקת דמיהם הנשפכים, לקול דפיקות הקהילה של לבותיהם המתכווצים מאימת יאוש?" (18 בספטמבר 1941). ליריעה זו חשיבות יתר, במיוחד לנוכח תגובות ה"הכאה על חטא" של היישוב והפניית אצבע מאשימה כלפי ההנהגה וגרינבוים בכלל זה, מצד האופוזיציה, שהחלו להופיע בסוף נובמבר 1942. זאת הואיל והיריעה מסנגרת, לכאורה, על גרינבוים ומציגה אותו כמי שלא הסתיר את המידע הנורא וניסה לעורר את היישוב משיגרתו ומאדישותו היחסית.

שנת 1940/41 התאפיינה כקודמתה במיעוט יחסי של ידיעות. בממוצע 0.55 יריעה לגיליון, הגם שניכרת מגמת הבלטה מסוימת בהשוואה לעבר. ואולם, ידיעות אלו נבלעו בין עמודי השבועון שהיו גדושים בנושאים אחרים: רחימת היישוב למאמץ המלחמתי, גיוס לתעשייה, חששות היישוב מפני הזית הקרבות המתקרבת אליו, מצב הקרנות הלאומיות, מס החירום, כופר-הישוב, השקל הציוני ועוד. הטור "רשימות מדיניות" המשיך לדווח על המאורעות הפוליטיים והצבאיים הבין לאומיים. מאמרים רבים הוקדשו ל"ימי שנה" של גופים, מוסדות ואישים ציוניים ביישוב ושל אישים ציוניים שהלכו לעולמם זה מכבר.⁸ המדור "בתנועה הציונית" הביא סקירות על הפעילות הציונית בפורות הגולה השנונת, ואילו המדור "במוסדות המרכזיים" המשיך

"הידיעות באות ממקור גרמני ראשון ואין לפקפק בהן כלל", או "לפי השמועה נשלחו מפולניה כ-60 אלף יהודים לעבודות כפייה".

המקורות הראשיים מהם נשאבו הידיעות בשנת ת"ש היו עתונים זרים, עדינות של ניצולים, פליטים ועדי ראיה, ובנוסף — מקורות ציוניים כמוסמכים אך לא פורטו מעבר לכך.

ברוב הידיעות לא הופיע "תאריך ייחוס". בחלק קטן (4) הופיע "תאריך ייחוס" בניסוח המערפל "זה עתה". כך למשל בידיעה בה נאמר: "תמונה מחרידה על אסון יהדות פולין... גמסרה ע"י יצחק גרינבוים שחזר זה עתה מרומניה" (28 בדצמבר 1939). בידיעות שבהן הופיע "תאריך ייחוס", עמד הפרש הזמן הממוצע שבין תאריך פרסום הידיעה ב"העולם" ובין "תאריך הייחוס" על כ-9 שבועות. תוכן הידיעות התפרסם על פני תחום רחב למדי של "פעולות אנטי-יהודיות" של הנאצים כלפי יהודים בשטחי הכיבוש. מרבית הידיעות סיפרו על תקנות אנטי-יהודיות כגון סימון ורישום יהודים, החרמות ונישולי רכוש, השפלות, עינויים ומאסרים מזה ועל פעולות גירוש יהודים מזה. הידיעות סיפרו על עבודות כפייה, מחנות עבודה ומחנות ריכוז, על מוות של יהודים ממחלות ומרעב ועל רצח קבוצות יהודים בסדר גודל של עשרות ומאות. הידיעות החמורות ביותר שהופיעו בשנה זו היו מעטות, ודוות בהן על רצח עשרות אלפי יהודים. כך למשל, בידיעה שכותרתה "פולין בבנינה ובחורבנה — והיהודים" נאמר בין היתר: "בווארשה בלבד נהרגו בשבועיים הראשונים כעשרת אלפים יהודים וכ-50 אלף נפצעו..." (9 בנובמבר 1939). בחלק לא מבוטל של הידיעות הופיעו ביטויים כלליים, ללא פירוט, שנועדו להדגיש את חומרת מצבם של היהודים, את חומרת מעשייהם של הנאצים ואת עומק הזעזוע של הכותב. הביטויים השכיחים היו: חורבן וסבל, אסון, השמדה וכליון, זוערות ושואה. הם התייחסו לפעולות כגון מאסרים, עבודות פרך, גירוש, שהייה במחנות-הסגר וגיטאות, מוות מרעב, מחלות ומלקות.

שנת ת"ש התאפיינה, אפוא, במיעוט יחסי של ידיעות. הידיעות עצמן לא הובלטו — לא מבחינת מיקומן היחסי בעתון, לא מבחינת תוכן (גודל אותיות) ולא מבחינת גודל הכותרות ותוכן.

הרוב המכריע של עמודי "העולם" בתקופה הנדונה עסק בנושאים אחרים כגון יחסי הגומלין בין היישוב לממשל הבריטי; פעילויות היישוב; התיישבות, עלייה, גיוס כספים; אירועים בין לאומיים והמצב בחזיתות המלחמה.

מסך הטורים שנכללו ב"העולם" בשנת ת"ש, 1664 במספר, 44 טורים בלבד (2.6%) הוקדשו לידיעות על שואת יהודי אירופה. התייחסות "העולם" לנושא זה בשנה האמורה, היתה, ללא ספק, שולית.

שנת תש"א (1940/41)

בשנת תש"א יצאו לאור 49 גיליונות של "העולם": גיליון בודד החזיק 16 עמודים, שני טורים בעמוד. בתקופה זו אותרו בסך הכל 27 ידיעות שעסקו בנושא השואה, מתוכן 19 "ידיעות ישירות" ושמונה "ידיעות התייחסות". כמחצית מן הידיעות הופיעו בעמודים 1-6 וכמחצית בעמודים הנותרים, 7-16. רק בחמישה מקרים הופיעו הידיעות בעמוד הראשון, שלושה מהם במאמרים ראשיים, כ"ידיעות התייחסות",

«קולוניטורית» זו, ואם לאו — יגרשו את כל מיליוני היהודים האלה מאירופה בלי לדאוג לגורלם כלל. כך חושבים הנאצים...»

בפולניה

מצב היהודים החוקי בפולניה אינו שונה מזה שבגרמניה, אבל מצבם החומרי גרוע הרבה יותר, ראשית מפני שמספרם בפולניה גדול כמעט פי עשרה ממספרם בגרמניה, ושנית הרי ההמון היהודי בפולניה הוא עני הרבה יותר מזה שבגרמניה. את מספר היהודים בגנרל-גוברנמנט מעריכים לערך מיליון וחצי, שמהם נמצאים לערך 400 אלף בבורשה. הגיטו בבורשה כבר «מסודר» כהלכה, מוקף חומה מבלדת בינו ובין שאר חלקי העיר. היהודים היושבים מחוץ לגיטו יכולים לע"ע להשאר במקומם, אבל כשרוצים להחליף את דירותיהם אלה, מחוייבים הם ללכת אל הגיטו. גם להם אסור לבוא אל גני העיר ואל בתי הקולנוע, לעבודות הכפיה מוכרתת הקהלה לתת בכל יום מספר ידוע של עובדים יהודים, ואם חסרה המכסה תופשים השוטרים הגרמנים יהודים מן השוק, תשלומי שכר העבודה מוטלים על הקהלה הוורשאית.

דיווח ב"העולם" בפברואר 1941 על מצב יהדות פולין תחת הכיבוש הנאצי

עמוד נדפסו שלושה טורים במקום שניים.

בתקופה האמורה אותרו בסך הכל 77 ידיעות שעסקו בנושא השואה, מתוכן 59 ידיעות ישירות" ו-18 "ידיעות התייחסות". כמחצית מן הידיעות הופיעו בעמודים הראשונים והשאר בעמודים האחרונים. 17 מהידיעות הופיעו בעמוד הראשון והשני ו-11 מהן כמאמר הראשי בעמוד הראשון. שמונה מתוך ה-11 הנזכרות הופיעו כ"ידיעות התייחסות", שמקורן באישיות ציבורית ציונית, שהתייחסה לידיעות ישירות שהגיעו זה מכבר.

הרוב המכריע של הידיעות זכה לכותרות גדולות. למעלה ממחצית הכותרות לא העירו כלל על תוכן הידיעות. בין הכותרות שלימדו על תוכן הידיעה ניתן למצוא כותרות כמו "על רציחות ברומניה" או "זוועת מעשי ההשמדה של הנאצים ביהודי אירופה". רק בשלוש ידיעות הופיעו ביטויים המחלישים, לכאורה, את מהימנותה של הידיעה. כך לדוגמה, "שמועות וידיעות מקוטעות מספרות שלא לעבודות כפייה הובילו את היהודים אלא לטבח", או "רק בזמן האחרון מתחילות מגיעות שמועות, אבל גם הן לא ישירות עדיין, מהגטו בווארשה גופא". מאידך, ב-13 ידיעות הופיעו משפטים המתכוונים לחזק את מהימנותן של הידיעות. שלושה מקורות בולטים כמקורות הראשיים מבין שלל מקורות המידע של "העולם" בתש"ב. סט"א (סוכנות טלגרפית ארץ ישראלית) היתה מקור המידע שהביא יותר ידיעות מכל מקור אחר (26), מספר השווה למספר כל הידיעות שנתקבלו מכל המקורות בשנת ת"ש; מקור מידע אחר שהזרים ידיעות רבות, אם כי בכמות פחותה מאשר סט"א היה "הפובליציסט הציוני" (אישי ציבור ציונים ב"ידיעות התייחסות" בעיקר) שהביא 16 ידיעות — כולן ידיעות התייחסות. מקור שלישי שממנו נשאב נתח נכבד מן הידיעות (10) היה אנונימי, והופיע בדרך כלל תחת הכינוי "מודיעים מאי שם".

בגולה יהודיה והסחופה

(סיכום ידיעות הלשכה המרכזית של הקונגרס היהודי העולמי לסוף שנת 1940)

חוץ מבריטניה ורוסיה, ששם לא הסתכבה הבעיה היהודית ביחוד, יש לחלק בנוגע לשאלה זו, את יתר ארצות אירופה לארבעה סוגים: (א) ארצות שבהן כבר «נפתרה» הבעיה היהודית «באופן חוקי», אלה הן הארצות הנמצאות תחת השלטון הנאצי (גרמניה, פולין הנאצית הפרוטקטוראט הצ'כי), ששם אך כפשע בין היהודים ובין כליונם הגמור; (ב) ארצות החזקות את מעשי גרמניה (סלובקיה, אונגריה ורומניה); (ג) ארצות שיהסן אל היהודים לא הוברר לע"ע, למרות הלחץ הנאצי (צרפת); (ד) ארצות הכיבוש הגרמני, שהלחץ הגרמני הביא שם, כפי הנראה, לידו תוצאות הפוכות ממה שקורה הכובש (דנמרק, נורבגיה, הולנד ובלגיה).

ארצות הסוג הראשון «נפתרו» את בעית היהודים באופן פשוט ויסודי: ע"י תחיקה מיוחדת ליהודים, שמטרתם להוציאם מכל מקצועות חיי אדם, ובהתאם לזה ע"י הוצאת החוקים החדשים לפועל באופן דיוקני ואכזרי, כמו כן ע"י הכנת הגירה בשביל היהודים, מקצתה בשביל היום, ומקצתה בשביל מחר (שלא יסום ולא יהיה לעולם!).

להביא דיווחים על מושבי הוועד הפועל המצומצם ועל פעולות הסוכנות היהודית והוועד הלאומי. גם בשנה זו לא נפקד מקומן של סקירות אקדמיות נרחבות בתחומי ההיסטוריה, הגאוגרפיה, המשפט הדת והתכרה. כן הופיע בקביעות המדור לענייני ספרות, שירה, אמנות וביקורת.

מכלל הטורים שנכתבו בשנת תש"א (1568) הוקדשו 52 (3.3%) ישירות לידיעות על השואה. למרות שניכרת עלייה קלה באחוז הטורים שהתייחסו לשואה לעומת השנה הקודמת, ניתן לומר כי גם בשנת תש"א היה אחוז זה מזערי. בנוסף, גם ההתייחסות אל הידיעות היתה שולית מבחינת מיקום, היקף והבלטה.

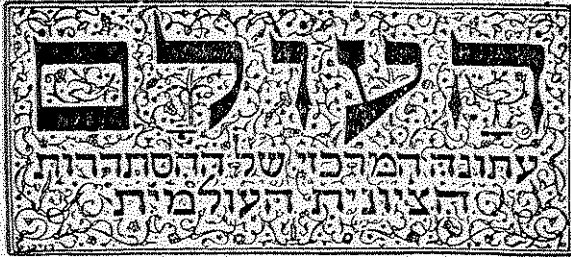
שנת תש"ב (1941/42)

בשנת תש"ב יצאו לאור 48 גיליונות של "העולם". לצורך הניתוח צורפו אליהם 11 גיליונות שראו אור בראשית תש"ג, עד תחילת דצמבר 1942. הואיל וכך, ניתן לומר שלמעשה יצאו לאור 59 גיליונות "העולם" בתקופה הנדונה.

פקודת העתונות החדשה אילצה את מערכת השבועון לצאת בהודעה הבאה בגיליון הראשון של השנה:

גיליון זה הוא הראשון לשנת תש"ב וגם הראשון שאנו מוציאים לפי פקודת העתונות החדשה של ממשלת ארצנו לפיה אנו מותרים להופיע כל שבוע לא ביותר משמונה עמודים. עשינו כל מה שאפשר היה כדי לצמצם ולהכניס לתוך מספר העמודים המעטים כמות מקסימלית של חומר... הרחבנו השוליים, הקטנו את הגיליונות, צופפנו את השורות והילקנו את העמוד לשלושה טורים.

בתקופה זו קוצץ אפוא, מספר העמודים של "העולם" ב-50 אחוז, ובכל

הציונות שאפת להקים מקלט בסוף

בקרית, למרגל
כי המלחמה
הגרמנים בכל
חוק הניטריות
מה קר
של "הציר"
פנמה דומה
היטלר לא מע
בורחים מפני
זוהי הודאת
גרמניה
הברית. מיליון
חוצפתם סרה
החרב 80-90
התפכה עליהם
בן 600,000
קשה הועתק
והשלך כאשר
הגרמנים וגם
רוחלל
הם מחישים
גרמנית או
זה המכשול
אחריות ותוס
פני אירופה
לפני
מתורכיה וס
של ההיסטור
נסיונות, 2000
רפובליקה, א
ביכשת אירופ
"הציר" כיבו
ושודדן: א

מאת המערכת

נליון זה הוא הראשון לשנת תש"ב, וגם הראשון שאנו מוציאים לפי פקודת העתונות החדשה של ממשלת ארצנו אשר לפיה אנו מותרים להופיע כל שבוע לא ביותר משמונה עמודים. עשינו כל מה שאפשר היה, כדי לצמצם ולהכניס לתוך מספר העמודים המעטים כמות מכילה של חומר פובליציסטי אינפורמציני וספרותי. הרחבנו את השולים, הקטנו את הגליונות, ציפפנו את השורות וחילקנו את העמוד לשלשה טורים. למעשה מכילים שמונת העמודים לא הרבה פחות מאשר הכילו קודם 16 העמודים. ואנו נשתדל עוד להרויח מקום ע"י קימוץ "ענייני", אם אפשר לכנותו כך, היינו ע"י ביורר קפדני יותר בין האוכל והפסולת. ואף על פי כן עוד לא נמלא חובתנו לקהל הקוראים, אם לא נחשוב על איזה אופן לתת להם בצורה אחרת מה שמוחסרים הם בצורת העתון. אין בידנו עוד לומר בזה דבר ברור וקיים, אך מביטחים אנו לקוראינו הנפרדים ציט בארצות, שלא נחדול מלבקש עצות כדי למלא באופן הטוב ביותר את החסרון הזה. יהיו נא קוראינו לנו לעזר ויוסיפו נא לתמוך בדיינו גם בשעת חירום זו לעולם כולו ולעמנו ושהיא בהכרח שעת קשה גם לעתוננו. אנו נתאמץ להתגבר על הקשיים והמכשולים. יואילו נא ידידינו הרבים, קוראי "העולם" וחותריו המובהקים, לעזור לנו בזה, ונגיע כולנו יחד לשעת ישועה פדות וגאולה מכל צרותינו. נתחם כולנו בספר החיים והברכה עם כל ישראל.

"העולם" מצטמצם עקב קשיים באספקת נייר

אנשים כאלה, הרי סימן הוא שיש להם זמן וכסף ושמצב רוחם כבר שקט... ובכן באה הסטביליזציה על החיים בגיטו.

על כך משיב הרטגלס בזעקה מרה: "העתונות אחת היא — אם עתונים גרמניים באמת או העתון היהודי החצי רשמי בשפה הפולנית שמוכרת להדפיס כל מה שרוצה הגסטפו. העתונות הזאת עושה בכונה פרסום גדול לתופעות כאלה כדי להדגיש ולהוכיח שהנאצים יודעים לאשר בני אדם גם בגיטו." כאן באים דברי ביקורת עצמית נוקבים המופנים ליישוב

הרוב המכריע של הידיעות (67) נדפס באותיות הקטנות ביותר, אולם יש להעיר, כי את התופעה הזו יש לייחס בראש וראשונה להתארגנות מערכת "העולם" אל מול פקודת העתונות החדשה שהובאה לעיל. כתוצאה מפקודה זו, נדפסו רוב טורי "העולם" באותיות קטנות. מכאן שמפתיע דווקא מספר הידיעות שנדפסו באותיות גדולות, שכן דפוס זה היווה את החריג.

הביטויים הנפוצים ביותר בשנה זו היו השמדה וכליון, זוועות ושואה, והללו התייחסו לפעולות נאציות כגון הטבח ביאסי, בלבוב ובמינסק, למוות המוני ברעב ומחלות בגיטאות, להוצאות להורג במכוונות ירייה ולגירושים שיעודם הסופי השמדה.

בתש"ב אנו מוצאים תופעה חדשה שלא נצפתה בשנים הקודמות. לפחות שש פעמים הופיעו מעל דפי "העולם", החל מיוני 1942, ידיעות המתריעות על השמדה שיטתית שהנאצים נוקטים באירופה כנגד היהודים. יתר על כן, בחלק מידיעות אלה הובעו הערכות (שבדיעבר ניתן לומר עליהן שהיו ריאליות ומפוכחות למדי) לגבי מצב יהדות אירופה לאחר סיומה של מלחמת העולם השנייה. להלן מספר דוגמאות המיועדות להחמיש את האמור לעיל: בידיעה מיוני 1942 מובא תקציר נאימו של ד"ר נחום גולדמן בוועידה הציונית באמריקה בו נאמר, בין היתר: "היהדות בת 5-6 המיליונים שמלפני המלחמה, מחוץ ליהדות הסובייטית, תרד אולי אחרי המלחמה עד 2-3 מיליון נפש אם לא פחות מזה... אלה שיישארו באירופה, יהיו אנשים מעורערים בבריאותם בחלקם הגדול, כשרים רק כשוכני בתי חולים, מושבי זקנים ונכים..." בידיעה מיולי 1942 שכותרתה "בתפוצות", מסכם סופר "העולם" מזיננה את מצב יהדות אירופה וקובע: "לא תהיה זאת הגזמה אם נאמר שבגמר המלחמה הזאת יהיו מ-2 ועד 3 מיליונים יהודים אבודים, והשארית גם כן במספר שכזה יהיו פליטים מחוסרי כל..." בידיעה מאותו חודש שכותרתה "מעמקי הבכא" אנו מוצאים את ההתרעה הבאה: "במידה שהמלחמה הולכת ומתקרבת לשיאה, בה במידה הולכת ומתגשמת בכל תוקף גקודה אחת בתכניתה של ממשלת הציר. היינו: השמדת הגמורה של היהודים במזרח אירופה ובמרכזה..."

גם בתש"ב אנו מוצאים ידיעה נדירה הזוקרת אצבע מאשימה כלפי אדישותו של היישוב לנוכח שואת יהודי אירופה. היא פורסמה בדצמבר 1941, כשנה לפני שהחלו להופיע ביישוב תגובות ה"הכאה על חטא" והאשמת ההנהגה על ידי האופוזיציה ובהקשר זה ניתן לומר, שהיא הקדימה את זמנה בדומה לדברי הביקורת של גרינבוים שהובאו לעיל, אם כי בחדות ובהיקף ניכרים יותר.

הרשימה שנכתבה על ידי א. הרטגלס נושאת את הכותרת "נשף בימי מגיפה" ונאמר בה כך:

לפני זמן מה פגשתי מכר אחד, ציוני ידוע מפולין הגר בארץ זה מכבר שנים. אין זה העיר, אלא שהחיים בגיטו וארשה כבר סודרו... באה סוף סוף הסטביליזציה של הגיטו... ברצינות גמורה הסביר לי שהדבר יוצא בפירוש מהידיעות שהעתונות שלנו מספקת, הרי כעת יש בגיטו של וארשה חמישה תיאטרונים, יש תזמורת של פילהרמוניה... וגם מוסרים שיש שם בתי קפה עם דנסינגרים והצגות של רקדניות ושחקנים. ואם כל זה יש שם, הרי סימן שיש אנשים המבקרים במוסדות אלה, ואם יש

שום ביטוי בגיליונות "העולם"

כמה גורמים עשויים היו לחבור יחדיו כדי להסביר את "פערי המידע", איחור במסירת הידיעות ואי-הבלטתן:

- א. אילוצים אובייקטיביים-כלליים: מצב המלחמה שגרם לשיבושים חמורים בקשר ובתחבורה מזרח, ואיסורי הצנזורה הבריטית בארץ ישראל, מאידך.
- ב. מצבו המיוחד של "העולם" בכלל ושל קליימנן בפרט בכל הקשור לקבלת ידיעות מההנהגה הציונית, או ליתר דיוק לאי קבלת ידיעות מההנהגה. מצב, שהותיר את "העולם" במצב של "חסך" ידיעות יחסי.
- ג. ספקנות ביחס לידיעות, שבאה לידי ביטוי הן בגילויי דעת שהביעו פקפוק במהימנות הידיעות והן בניסיונות להמעיט בערכן של ידיעות חמורות. אפשר שביטוי נוסף לספקנות ביחס לידיעות היה הצנעתן בעמודים הפנימיים של הגיליונות.

על יחסו הספקני למדי של "העולם" לידיעות אלו בכלל ניתן לעמוד מהדברים הבאים שהופיעו בגיליון מראשית ספטמבר 1941 תחת הכותרת "שמעות ואותות":

הפרסום ב"העולם" כשנדעו ממדיה האמיתיים של השואה באירופה, שלהי נובמבר 1942

הגיליונות שראתו להקים מקלט בטוח במשפט פומבי לעם ישראל בארץ ישראל (תמונה בזמן)

אל דמי לדמי!
ועתה השבר והזעם של כנסת ישראל בארץ ישראל

הי דמילתה המבא ואשפירת להוציא את הצפונים אל ארון. מבניו ליושתי גישו ונודדו חיל ומערכת דמים ובמלות רמים נשאת אלנו אלוים קריאת האמיתים על הנעזבים. הציונות, הציונות, הציונות! אל בא השאר בעולם אין אומות לשעורם. יחודי קול ועקום למרחקים ויהיה כל מנחה. יסחור במגנים שיעזי כל ארצות ויעשה ויסור כל המוסר. מים ודודי ישראל. עמדי אומת ותפוחי אשר בהם בחר הצורה כמפנה ראשונה לחמה הפגונים שלה. את ילדו הראשונים להעלה ואת נכבה הידיעה שראשונה במניסטרית ותיקן של ארצות וברית כי לעצ שחור את היריד מראת מרסום נודנו לידנו נבלת — יצאו חלילים כצפירי החרון היפתחו מרו כל השערים בצמים.

לפי את אלוים צמרים בני עמנו בצבאות בנות המרות כב. ארצות המערה. תועת התנובת אריות חקי פת את ישובנו בארץ. לשתי רבבות מצע מספר יורד לנו. ממונבעו אל נצער עור! אל תמות יורב זעם עמנו ותמו: המערכת הנבונה, שכם אתו עמ בצאת בנות הבחירה. ירום וצבאו את מלחמת עמו בארצו. ירום את נשמתו ייאנק על שחרורו בעולם ותקומתו במולדת.

שועת ישראל מציון

הכרות המושב המיוחד של אספת הנבחרים

מקורות בזורים ומסומנים ונודדו אלנו תבשרות ומבכיות כי שלמן תאצום כצולין נודד זה חרשום רבים פבת המוני ושמיא בארצנו הארץ יתנו מחזורי המגן צוקר ומקטיל ומקטיל ורובת זעם נעשים חלילים רבים ומפני חלילנו מניע אל את אלוים כל המרסירדנות הארצות על עם חלק שבע פרעיות. וחדשה נתקבלה בפרשת וירי עם חלילנו וחלאת האדם והאפירות בכל כל המפני דם המרסירדנות מנחת חליל. ויש כל מרדיות ומגן אמתה אין כל ית אלה חליל על. מבנות פתוחות נעזבה על ידי האמיתית האפסית. מתענפת על ידי לדיחה ומנחת רבצו. עצם ית המרסירדנות יורד למית את מנחת המרסירדנות אשר יבדו עליה חלילנו. להשמיד השועת פוסית את חלילינו ויהיה אשר בנת חרשום שולטנו.

עמית ישראל בארץ ישראל — נשאת מר חמה. נשאת חזונת של האומת הנבחרת בעולם כולו. חלילנו טעל תקטנתה במולדת. — בתחבוב צדיה

בארץ ישראל: "והנוער העירוני בארצנו אינו רואה, אינו מרגיש ואינו מבין. הוא רוקד מתוך עליונות ומנחה, רבבות יהודים גוועים ברעב ומתוך עינויים והשפלה ואנחנו פה רוקדים!..."

מאוגוסט 1942 החל "העולם" לפרסם ידיעות שסווגו כקטגוריות החומרה הגבוהה ביותר — היינו על השמדה שיטתית של יהודים בגאזים מרעילים, ועד לנובמבר 1942 הביא ידיעות על תוכנית ההשמדה של היטלר ועל שיטות ההשמדה הנאציות שיישמו תוכנית זו. ראוי לציין כי מרבית הידיעות של תש"ב התרכזו בחודשים מאי-דצמבר 1942 (55 מתוך 77), מכאן שבמחצית הראשונה של תש"ב (אוקטובר 1941 — אפריל 1942) הופיעו 22 ידיעות, כמות פחותה ביותר ממחצית מזו שהתרכזו במחצית השנייה של תש"ב, אך מאידך מתקרבת כמעט לכל כמות הידיעות שכתש"ש או כתש"א.

בתש"ב, כמו בשנתיים הקודמות, עסק "העולם" במרבית טוריו בנושאים רבים ומגוונים, החל מפוליטיקה בין לאומית וכלה בתרבות, ספרות ושירה. המאמרים הראשיים עסקו גם הם בקשת רחבה של נושאים, החל במשא ומתן עם הבריטים על הקמת צבא יהודי, במאמץ המלחמתי של היישוב, דרך "אסון סטרומה" וכלה בתוכניות מדיניות להקמת מדינה יהודית. מקום נרחב הוקדש, גם בשנה זו, למאמרים לציין יום השנה לגופים ומוסדות ציוניים מזה ולזכרם של אישים ציוניים שהלכו לעולמם או שחל יום השנה לפטירתם, מזה. כן לא נפקד מקומם של מאמרים בזכות מס' החירום, השקל הציוני והקרנות הלאומיות. 120 מכלל 1416 טורי "העולם" בתש"ב הוקדשו לידיעות על השואה. לשון אחר, רק כ-8.5% מכלל הטורים הוקדשו ישירות לידיעות על שואת יהדות אירופה, בעוד ששאר הטורים עסקו בנושאים אחרים. אין ספק שלעומת השנים הקודמות ישנה עלייה ניכר באחוז הטורים/הידיעות שהתייחסו לשואת יהדות אירופה. למעשה נדפסו בתש"ב כמעט פי-שלוש ידיעות מאשר בכל שנה מהשנתיים הקודמות.

השתקפות האירועים ב"העולם"

בשתי התייחסויות קצרות ונדירות בספרות המחקרית ל"העולם", קובעים פרופ' זאב לקויר ופרופ' יואב גלבר את הדברים הבאים: "העולם", ביטאונה של התנועה הציונית העולמית, לא פרסם כל ידיעות שהן על מעשי הטבח במחצית הראשונה של 1942"; "ההתעלמות מאפיינת את עתונה של ההסתדרות הציונית העולמית 'העולם', אין בו זכר לאותן הידיעות ממקורות סובייטים, פולניים ונייטרליים שהגיעו לארץ במחצית הראשונה של 1942".¹⁰

אכן ישנה "שתיקה" כמעט מוחלטת של "העולם" בכל הנוגע לפרסום ידיעות בולטות מסוף 1941 ועד למאי 1942. חלק מהידיעות הבולטות ביותר שהגיעו בתחילת שנת 1942 לא מצאו כלל את ביטויין בין טורי "העולם" ואילו מקצת הידיעות נתפרסמו באיחור זמן ניכר. כך למשל, ידיעות חמורות ביותר שהגיעו בחודשים ינואר-פברואר 1942 כגון: איגרת מולוטוב שדיווחה על פגורמים בלבוב, אודסה, קמניץ-פודולסק, קרץ, מריופול וכאבייאר, דיווחו של נציג הגוי'נט בהונגריה בטרנד יעקובסון על רציחתם של 240 אלף יהודים באוקראינה ודו"ח הקונגרס היהודי העולמי על טבח 120 אלף יהודים בטרנסניסטריה — לא קיבלו

אין בדינו ידיעות מדוייקות, אך ממעט הידיעות המגיעות אלינו ומהכרתנו את אופיה של היהדות הפולנית בדרך כלל מתחזקת בנו האמונה כי גם בימי צרה ומצוקה אלה יודעים הם לשמור על קדושת שכיתם הלאומית.

סיכום ומסקנות

תמונת המצב השבועית והמצטברת שסיפק "העולם" לקוראיו בשנים 1939-1942 ביחס לשואת יהדות אירופה, שיקפה רק במידה מסוימת את המאורעות שעברו היהודים באירופה ההיטלראית, ובולטים בה המאפיינים הבאים:

א. איחור בפרסום הידיעות: הידיעות פורסמו באיחור של שבועות וחודשים ממועד התרחשותם של האירועים, אותם תארו.

ב. "פערי מידע": היינו אירועים שהתרחשו בפועל לא מצאו כלל את ביטויים בגיליונות "העולם".

אין לנו מידע מהימן מדוע התאחרו ידיעות ורשימות מלהתפרסם, מדוע חלק התפרסמו ואחרות לא. לא נמצאה אף ראייה ממשית המעידה

שמעות שווא ושאינן שווא פורחות ומופרחות מסביב למלחמה. על המערכות הצבאיות, המדיניות והדיפלומטיות נוספות מערכות בשדה הידיעות והחדשות. כל כלי המודיעים בכל הארצות הנתונות להשפעת הצדדים הנאבקים... עתונות, רדיו, סוכנויות טלגרפיות — סוגלו לצורך זה. האנשים והמוסדות שתפקידם היה להקדים בפרסום המתרחש, להקפיד על האמת לאמיתה, עתה הם מצניעים חדשות רבות עניין או מסגננים אותן עד לבלי הכר. פרסום הידיעות איננו עוד מטרה לעצמה, אלא הוא סוג של נשק במלחמה, כלי מגן והתקפה. חדשות פשוטות כמשמעותן משמשות כסות לידיעות שאין להן שחר וכל עיקרן להטעות את האויב ובין אלה מובלעים דברים נכוחים שאין מגלים אותם בלי חשבון וכוונה. ומה הכוונה? אולי לבחון את מידת ידיעתו של האויב, לנטוע בלבו ספקות באמיתות, בלבבל את דעתו!

דוגמה לריכוך חומרתן של ידיעות ולהבעת אופטימיות נאיבית משהו, מהווה, למשל, "ידיעת התייחסות" של עורך "העולם" מראשית ספטמבר 1941. באותה ידיעה שנכתבה לרגל יום יהדות פולין מסכם העורך את הידיעות שהצטברו עד לאותו שבוע וחותם את דבריו במילים הבאות:

תמונות מעין זו לא הגיעו לארץ ישראל בשנות המלחמה הראשונות

היה לקבל עליהם מידע מהימן ללא קושי רב. כך למשל דבק קליינמן בציונית המעשית ובהגשמתה בהתאם לעקרונות של חלוציות, שיבה אל הקרקע, גאולת הארץ, עבודה ושפה עברית — ורוב רשימותיו ב"העולם" התייחסו לנושאים אלה.

ד. התגברות זרם הידיעות ממאי יוני 1942: קילוח דליל של ידיעות שטיפף עד למחצית תש"ב (1942) מעל גבי גיליונות "העולם" הצטבר לכדי תמונת המצב הכוללת, ששיקפה חלקית את מצבם של היהודים באירופה. החל מהחודשים מאי-יוני 1942 התגבר טפטוף הידיעות והפך לשטף מתגבר, ששיאו בהודעה הרשמית של הסוכנות על ממדי השואה והיקפה הנורא מיום ה-22 בנובמבר 1942, שהופיעה ב"העולם" ב-26 באותו חודש. בתקופה שבין נובמבר 1939 ואפריל 1942 היה מספר הידיעות הממוצע לגיליון ידיעה אחת, ואילו בתקופה שבין מאי לדצמבר 1942 הוא עמד על 2.5 ידיעות בממוצע לגיליון.

לסיכום, מאמר זה אמור לסקור את יחסו של שבועון "העולם", ביטאונה של ההסתדרות הציונית העולמית, בשנות מלחמת העולם השנייה לידיעות על שואת יהודי אירופה. ממצאי המחקר תורמים, אולי, תרומה צנועה למחקר ההיסטורי העוסק בנושא השואה בכלל ובנושא העתונות הארץ ישראלית וסוגיית הידיעות על השואה בפרט.

מאמר זה מתבסס על עבודה שהוכנה במסגרת הסמינר "היישוב והשואה" בהנחיית ד"ר דינה פורת — החוג להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת תל-אביב. במאמר הובאו עיקרי הדברים, כאשר המקור רחב בהרבה.

על כך שידיעה מסוימת, חמורה ככל שתהיה, נחה כחפץ עוזב על שולחן המערכת של "העולם" ולא פורסמה. כל שביכולתנו, במקרה של "העולם", הוא לשער השערות סבירות באשר לשאלות דלעיל, היינו ש"פערי המידע" והאיחור בפרסום נבעו מאילוצים אובייקטיביים לאותה תקופה: ליקויי קשר ותחבורה, מלחמת תעמולה רחבת היקף ש"הזריקה" למערכת יסודות מערערי מהימנות ומאילוצים ספציפיים כגון אי הזרמה יזומה של מידע מצידה של ההנהגה ל"העולם", ספקנותו של העורך ביחס למהימנותן ואמיתותן של הידיעות או נטייתו להעדיף נושאים אחרים שנראו לו בעלי חשיבות רבה יותר.

ג. אי הבלטה כמותית ואיכותית: הידיעות שכבר פורסמו, סבלו מחוסר הבלטה או מהצנעת יתו ברוב המקרים ורוב הזמן, יחסית לידיעות שהתייחסו לנושאים אחרים. תמונת המצב השבועית והמצטברת ביחס לשואת יהדות אירופה לא הובלטה הן במימד הכמותי והן במימד האיכותי, היינו הידיעות היו בדרך כלל מצומצמות במספר ומוצנעות במיקומן, בהיקפן, בהבלטתן ובכותרותיהן.

הניתוח הסטטיסטי ממחיש, אולי יותר מכל, את אי הבלטתה של תמונת המצב: רק כ-5% מטורי "העולם" הוקדשו לידיעות על השואה. בטורים אלה נתפרסמו במשך התקופה הנדונה 130 ידיעות, היינו ממוצע של 0.83 ידיעה לגיליון.

מדוע לא הובלטו הידיעות? שוב ניתן לשער רק השערות סבירות: יחס הניכור לו זכה קליינמן מצידה של ההנהגה הציונית ניתק אותו ממרכז העצבים הראשי של היישוב ודחקו לשוליים. עובדה זו, כך נדמה, גרמה לעורך "העולם" להתמקד בנושאים שהיו קרובים ללבנו, ושניתן

7. רשימתו של ד"ר מגנס הופיעה ב-2 בנובמבר 1939; של א. הרטגלס. ב-29 באוגוסט 1940 ושל אליהו דובקין ב-19 בספטמבר 1940.
8. באוקטובר 1940, לדוגמה, באו איזכורים ל-20 שנה לקרן היסוד ולכנסת ישראל. במאי 1941 צויין יום השנה החמישי לפטירת נחום סוקולוב וביולי הוקדש מקום לזכרם של הרצל וביאליק.
9. זאב לקויר, הסוד הנורא, ירושלים ותל-אביב, 1981.
10. יואב גלבר, העתונות העברית בארץ ישראל על השמדת יהודי אירופה, "דפים למחקר השואה והמרד", 1970.

1. משה כהן, העולם — גיליון הסיכום, 28 בפברואר 1950.
2. שם.
3. שם.
4. שם.
5. לפי עמי דוראון, עתונאות, תל-אביב 1978.
6. למשל, את "תאריך הייחוס" של ידיעה שהתפרסמה ב"העולם" ב-30 באוקטובר 1941 נמצא בתוכן הידיעה עצמה: "החל מ-1 באפריל 1941 הונהגו עבודות-כפיה". במקרה זה פער הזמנים הוא שבעה חודשים.